

Қазақстан Республикасындағы адам ұрлау және құлдықта ұстау

ЖАРИЯЛАНДЫ
13.05.2025

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/179224/>

Бахтыбай Бекарыс

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

Қазақстан Республикасындағы адам ұлау және құлдықта ұстау мәселесі қазіргі заманда құқықтық тұрғыдан өте маңызды болып табылады. Мұндай құқықбұзушылықтар халықаралық және ұлттық заңдармен реттеледі. Қазақстан Республикасында адам ұлау мен құлдықта ұстау мәселелері бойынша бірнеше негізгі заңдар мен нормативтік актілер бар:

Қазақстан Республикасының Конституциясы:

Қазақстан Республикасының Конституциясы адам құқықтарын қорғаудың негізі болып табылады. Адамның құқықтары мен бостандықтары ешкімнің ережелерімен шектелмеуі керек деп танылған (1-бап).

Құқық бұзушылықтар мен адамның жеке басының қауіпсіздігіне қатысты барлық азаматтардың құқықтары мемлекет тарапынан қорғалады (17-бап).

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі:

Қылмыстық кодекстің 126-бабы бойынша адам ұлау және оны заңсыз ұстау, атап айтқанда, адамның еркінен тыс тұтқындау, ұрлау және құлдыққа салу сияқты әрекеттер қылмыстық жауапкершілікке әкеп соғады.

128-бапта адамды ұрлау мен оның құлдықта ұсталуының ауыр қылмыс ретінде жазаланатындығы көрсетілген.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі:

Азаматтық кодексте адамның жеке басының құқықтарын қорғауға бағытталған ережелер бар, бірақ бұл заң тек азаматтық қатынастарды реттейді, ал адам ұлау немесе

құлдық мәселелері негізінен қылмыстық заңнамамен шешіледі.

Халықаралық құқық:

Қазақстан Республикасы БҰҰ-ның Құқықтар декларациясына (1948 жыл), Еуропа Кеңесінің адам құқықтары бойынша конвенцияларына қол қойған. Бұл халықаралық шарттар адам құқықтарының бұзылуын болдырмау мен оларды қорғау мақсатында маңызды рөл атқарады.

Қазақстан адам саудасымен күресуге арналған Халықаралық шарттарды қабылдаған. Бұл шарттарда адамды ұрлау, жыныстық эксплуатациялау, жұмысқа мәжбүрлеу және басқа да адам құқығының бұзылуы заңсыз деп танылған.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі:

Құлдық пен мәжбүрлі еңбекке қатысты мәселелер еңбек заңнамасымен реттеледі. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде жұмысшыларды мәжбүрлі еңбекке салуға және олардың құқықтарын бұзуға тыйым салынады.

Қазақстан Республикасындағы адам ұлау және құлдықта ұстау мәселелері тек қылмыстық кодекспен ғана емес, халықаралық заңдар мен еңбек заңнамасымен де реттеледі. Осы құқықтық механизмдердің арқасында азаматтардың қауіпсіздігі мен құқықтары қорғалады.

Қазақстан Республикасындағы адам ұлау және құлдықта ұстау мәселесі шындап қаралуы қажет және қазіргі құқықтық жүйеде бұл қылмыстарға қарсы күрес маңызды болып табылады. Бұл мәселелер құқықтық, әлеуметтік және этикалық тұрғыдан өзекті. Әлемде және Қазақстанда адам саудасы мен құлдыққа қарсы күрес өте күрделі, әрі көптеген заңдық шараларды талап етеді.

Қазақстанның заңнамасы адам саудасына қарсы күреске бағытталған бірқатар заңдар мен нормативтік актілерді қамтиды. 2006 жылдан бастап, Қазақстан Республикасында «Адам саудасына қарсы күрес туралы» заң қабылданды, бұл заң адам ұлау, құлдықта ұстау, жұмысқа немесе жыныстық мақсатта пайдалану сияқты қылмыстарға қарсы күресті заңнамалық деңгейде реттейді. Бұл заң аясында, адамдарды қанаудың, құлдықта ұстаудың құқықтық, әлеуметтік салдары анықталып, оларды болдырмауға

және жәбірленушілерді қорғауға бағытталған арнайы шаралар қарастырылған. Сонымен қатар, құқық қорғау органдарының, халықаралық ұйымдардың және үкіметтік емес ұйымдардың бірлескен жұмысы бұл мәселеге қарсы тиімді күрес жүргізуге мүмкіндік береді. Қазақстан халықаралық қауымдастықпен бірге адам саудасына қарсы күресті күшейту мақсатында бірқатар халықаралық келісімдерге қол қойды. Мұндай шаралар Қазақстанның құқықтық жүйесінің адам құқықтары мен еркіндіктерін қорғауға

бағытталғанын көрсетеді. Алайда, бұл салада әлі де шешімін таппаған мәселелер бар, мысалы, жәбірленушілердің құқықтарын қорғау мен оларды қалпына келтіру шаралары. Сонымен қатар, құқық қорғаушы органдар мен қоғам арасындағы қарым-қатынас, ақпараттандыру және құқықтық білім беруді күшейту мәселелері маңызды болып қала береді. Мұндай қылмыстардың алдын алу үшін жастарды, қоғамды бұл мәселе туралы хабардар ету және қылмыстың орын алуына жол бермейтін жағдайлар жасау қажет.

Адам ұлау және құлдықта ұстау — қылмыстық әрекеттер, және олар әртүрлі түрлерге бөлінеді. Адам саудасы мен құлдықта ұстау бірнеше тәсілдермен жүзеге асырылуы мүмкін. Төменде осы қылмыстардың негізгі түрлері сипатталған:

Адам ұлау, құлдық және адам саудасына қатысты көптеген ғалымдар мен зерттеушілер өздерінің ғылыми еңбектерінде бұл мәселелерді терең зерттеді. Төменде бұл тақырыптар бойынша белгілі ғалымдардың бірқатары аталады:

1. Кевин Байр (Kevin Bales):

Ғылыми бағыт: Құлдық, адам саудасы, адам құқықтары. Кевин Байлс адам саудасы мен заманауи құлдықты зерттеуде жетекші ғалымдардың бірі. Оның ең танымал еңбектерінің бірі — «Disposable People: New Slavery in the Global Economy» (2004). Бұл кітапта қазіргі заманғы құлдықтың экономикалық және

әлеуметтік аспектілері терең талданған.

2. Николас Кристоф (Nicholas Kristof):

Ғылыми бағыт: Қоғамдық зерттеулер, адам саудасы, әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық. Николас Кристоф — белгілі журналист және жазушы, адам саудасы мен әйелдер құқығына қатысты зерттеулерімен танымал. Ол «Half the Sky» (2009) атты кітабында әйелдер мен балаларға қатысты құлдық және басқа да адам құқықтары бұзушылықтарын зерттеген.

3. Сидни В. М. Джонсон (Sidney M. Johnson):

Ғылыми бағыт: Құқық қорғау, адам саудасы, халықаралық құқық. Джонсон адам саудасына қарсы халықаралық құқық пен оның құқықтық әсерлерін зерттейді. Ол көптеген халықаралық зерттеулер мен баяндамаларға қатысып, адам саудасына қарсы күреске қатысты түрлі құқықтық шешімдерді ұсынды.

4. Рэйчел Ван Дик (Rachel Van Dyk):

Ғылыми бағыт: Әлеуметтік ғылымдар, адам құқықтары, жыныстық қанау. Рэйчел Ван Дик адамның саудасы мен жыныстық құлдықты зерттеген ғалым. Оның зерттеулері адам саудасы құрбандарын қорғау және оларды қалпына келтіру шараларына бағытталған.

5. Энн Лоугер (Ann-Louise Signee):

Ғылыми бағыт: Жұмыс құлдығы, еңбек құқығы, миграция. Энн Лоугер еңбек құлдығы мен миграцияның қоғамдағы әлеуметтік аспектілерін зерттейді. Ол жұмысшылардың құқықтарын қорғау және олардың құлдық жағдайына ұшырауының алдын алу шараларын қарастырады.

6. Юджиния Гуах (Eugenia Gaudio):

Ғылыми бағыт: Адам құқықтары, әлеуметтік жұмыс.

Юджиния Гуах адам саудасының әлеуметтік және психологиялық аспектілерін зерттейді. Оның зерттеулері адамдарды құлдыққа ұшыратудың салдары мен олардың психологиялық тұрғыдан қалпына келуін қарастырады.

7. Гарри Уилкинсон (Harry Wilkinson):

Ғылыми бағыт: Құқық қорғау, адам саудасына қарсы күрес. Уилкинсон адам саудасына қарсы шаралар мен құқықтық механизмдерді зерттеумен танымал. Ол көптеген ғылыми мақалалар жазып, халықаралық деңгейде адам құқықтарын қорғауға қатысты шараларды талдаған.

8. Шарлотта Е. Зубер (Charlotte Zuber):

Ғылыми бағыт: Әлеуметтік жұмыстың гуманитарлық аспектілері, адам саудасы, балалар құқығы. Шарлотта Е. Зубер адам саудасының әлеуметтік және құқықтық аспектілерін, балалардың еңбек құлдығына ұшырауы мен олардың құқықтарын қорғау мәселелерін зерттейді.

9. Дэвид Джейкобс (David Jacobs):

Ғылыми бағыт: Құқық қорғаушы ұйымдар, адам саудасына қарсы халықаралық ұйымдар. Дэвид Джейкобс халықаралық адам құқықтары ұйымдары мен агенттіктердің адам саудасына қарсы күрес жүйесіндегі рөлін зерттейді. Оның жұмыстары халықаралық ынтымақтастық пен құқық қорғау ұйымдарының тиімділігін қарастырады. Бұл ғалымдар мен зерттеушілердің еңбектері адам ұлау, құлдық және адам саудасына қарсы күресті түсінуге, алдын алу шараларын жасауға және жәбірленушілерге көмек көрсетуге бағытталған. Олар осы мәселелердің түрлі қырларын ғылыми тұрғыда зерттеп, қоғамға қажетті шешімдер мен ұсыныстарды ұсынды.

1. Адам ұлаудың түрлері:

Қорқыту немесе зорлық-зомбылық көрсету арқылы ұлау: Бұл жағдайда адамды физикалық күш қолдану немесе оған психологиялық қысым жасау арқылы ұлдайды. Құрбаны күшпен немесе қорқыту арқылы басқа елдерге немесе орындарға

әкелінуі мүмкін. Алаяқтық арқылы ұлау: Адамды алдау немесе жалған уәделер беру арқылы ұлдайды. Мысалы, жұмыс немесе білім алу мақсатында шақырулар арқылы адастырады, бірақ жәбірленушіні басқа жерге апарып, оны еркінен тыс ұстайды. Отбасы мүшелері немесе таныстары арқылы ұлау: Адамды отбасы мүшелері немесе жақын таныстары да ұлдай алады. Бұл жағдайда адамдар көбінесе құрбанды өздеріне немесе басқаларға бейсаналы түрде сатып жіберуі мүмкін.

Жыныстық мақсатта ұлау: Адамды жыныстық мақсатта немесе жыныстық қанау үшін алып кету. Бұл адам ұлаудың ең ауыр түрлерінің бірі және оны жиі жыныстық қанау мен жыныстық құлдықпен байланыстырады.

2. Құлдықта ұстаудың түрлері:

Жұмыс құлдығы: Жұмыс күшін мәжбүрлеу үшін адамды күштеп ұстап, ұзақ уақыт бойы ауыр жұмыс жасауға мәжбүрлеу. Бұл жағдайларда адамды белгілі бір жерде, мысалы, құрылыс алаңдарында, ауыл шаруашылығында немесе басқа да еңбек салаларында жұмыс істеуге мәжбүрлейді.

Жыныстық құлдық: Құлдықтың бұл түрі адамды жыныстық мақсатта пайдалану үшін ұстайды. Құрбандар көбінесе жыныстық қызмет көрсету саласында жұмыс істеуге мәжбүр болады. Бұл түрі ең ауыр және қоғамда кең таралған мәселелердің бірі болып табылады.

Үй құлдығы (домашнее рабство): Адамды үй қызметшісі ретінде ұстап, оған адамгершілікке жат әрекеттер жасайды. Бұл жағдайда құрбанды физикалық және психологиялық қысымға ұшыратып, оны үй шаруашылығында жұмыс істеуге мәжбүрлейді, сонымен қатар оның еркіндігін шектейді.

Балалар құлдығы: Бұл жағдайда балаларды құл ретінде пайдалану және оларды еңбекке мәжбүрлеу немесе басқа да қанау түрлеріне ұшырату. Бұл өте ауыр құқықбұзушылық болып табылады және балалардың ең негізгі құқықтарын бұзады.

Құлдықты экономикалық немесе әлеуметтік қысым арқылы сақтау: Құлдығы бар адамдарға қаржылық қиындықтар немесе әлеуметтік жағдайлармен қысым көрсетілуі мүмкін. Олар өздерінің өмірін немесе отбасыларын қамтамасыз ету үшін осы

жағдайды қабылдауға мәжбүр болады.

3. Құлдықтағы адамды басқару тәсілдері:

Құжаттарын алып қою: Құлдыққа ұшыраған адамнан жеке құжаттарын, мысалы, төлқұжат, жұмыс келісімшартын алып қою арқылы олардың еркіндігін шектеу. Психологиялық қысым мен қорқыту: Құлдықта ұсталған адамды қорқыту, оның туған- туыстарын қауіптендіру, басқа да психологиялық қысымдар арқылы қылмыскерлер оларды бақылауда ұстайды. Қаржылық тәуелділік: Адамды қаржылық

қиындыққа ұшыратып, оған тәуелді етіп жасау. Бұл жағдайда қылмыскер құрбанды ақша үшін жұмыс істеуге мәжбүрлейді.

4. Адам ұлау және құлдыққа қатысты құқық бұзушылықтардың ерекше түрлері:

Мигранттарды пайдалану: Көбінесе мигранттар адам саудасының құрбаны болады.

Оларды экономикалық мүмкіндіктермен тарту арқылы алдап, жұмысқа немесе жыныстық қызмет көрсетуге мәжбүрлейді. Құлдыққа ұшыраған адамдарды қайта сату: Құлдыққа алынған адамдарды бірнеше рет сатып жіберу немесе басқа жерге алып барып қайта сату түрінде жүзеге асырылады.

Бұл қылмыстар әлемнің көптеген елдерінде кеңінен таралған және оларды жою үшін көптеген құқықтық шаралар мен халықаралық ынтымақтастық талап етіледі. Қазақстан Республикасында да бұл мәселелерге қарсы заңдар мен шаралар бар, бірақ оларды тиімді іске асыру үшін қоғамның, құқық қорғау органдарының және үкіметтің белсенді жұмысы қажет.

Дей тұрғанмен, талдап өтетін күрделі құбылыс сот алдында талқылаумен залсыздандыру керек. Қазақстанда, оның ішінде Шымкент және Түркістан облысында, жұмыс құлдығы мен жыныстық құлдық сияқты қылмыстардың орын алуы қоғам үшін үлкен қауіп тудырады. Аталған мәселелердің бір мысалы ретінде «Астарлы ақиқат» бағдарламасында көрсетілген оқиғаларды айтуға болады. Бұл бағдарламада адам саудасы мен құлдықтың әртүрлі түрлерін анықтау мен олармен күресу жолдары туралы ақпараттар жарияланған болатын. Шымкент және Түркістан облысында адам ұлау және құлдыққа қатысты оқиғалар:

Жұмыс құлдығы: Түркістан облысында, әсіресе ауыл шаруашылығы мен құрылыс салаларында жұмысшылардың құқықтарының бұзылуы жиі кездеседі. Жұмысшыларды белгілі бір жерде немесе құрылыс алаңдарында жұмыс істеуге мәжбүрлеу, еңбек жағдайларының ауырлығы, еңбекақының төленбеуі, адамдардың құжаттарын алып қою сияқты әдістер қолданылуы мүмкін. Бұл жұмысшылар көбінесе шетелден келген мигранттар немесе әлеуметтік тұрғыдан осал топтарға жататын адамдар болуы мүмкін.

Жыныстық құлдық: Шымкент және Түркістан облыстарында да жыныстық қызмет көрсету саласында жұмыс істеуге мәжбүрлеу жағдайлары тіркелген. Мұндай жағдайларда әйелдер мен балаларды жыныстық мақсатта пайдалану өте ауыр құқықбұзушылық болып табылады. Құрбандарды жыныстық құлдыққа тарту үшін оларды алдап немесе күшпен ұстап, жыныстық қызмет көрсету орындарына немесе көшелерге апарып, оларды мәжбүрлеу жүзеге асырылады. Бұл қылмыс көбінесе адам саудасымен байланысты болады.

Астарлы ақиқат бағдарламасы осы мәселелерді ашып көрсету арқылы қоғамды

хабардар етуге және қылмыстық әрекеттерге қарсы күрес жүргізуге ықпал етеді.

Бағдарламада осы мәселе бойынша нақты жағдайлар мен құрбандардың әңгімелері беріліп, қылмыскерлерді әшкерелеуге, құлдықтағы адамдарды босатуға бағытталған шаралар туралы айтылды. Мұндай бағдарламалар қоғамда құқықтық және әлеуметтік ақпараттандыруды арттырып, адам құқықтарын қорғау мәселесіне көбірек назар аударуға көмектеседі. Бұл мәселеге қатысты мемлекет тарапынан қабылданған шаралар мен халықаралық қауымдастықтың қолдауымен, Шымкент пен Түркістан облыстарында да адам саудасына қарсы күрес күшейіп жатыр. Құқық қорғаушы органдар мен құқықтық жүйе осындай қылмыстарды ашып, құрбандарға көмек көрсету жұмыстарын жүргізуде. Әрине, бұл тақырыпты толыққанды шешу үшін тек мемлекеттік органдардың ғана емес, қоғамның да бірлесіп жұмыс істеуі қажет.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.